

220
Nas jezik

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

scr 2
v 2-4
1950-53

НОВА СЕРИЈА

КЊ. II св. 1-2

LIBRARY
APR 17 1951
Biblioteka Srpske Akademije Nauka

БЕОГРАД
1950

БРАШЊЕНИЦА и сл.

Број речи изведених од основе која је у речи *брашно* знатан је. Има их неколико десетина. Међу њима посебну пажњу заслужује реч *брашњеница* и сл. које све значе „јело што се носи на пут“. Још је Вук уз ову реч дао три паралелна облика: *брџаница* (Херцеговина), *дрџненџк* (без ознаке краја) и *брашњенџк* (Црна Гора) и сва три упућује на *брашњеницу*. Међутим поред ова четири постоји још неколико облика које Вук није забележио: *брашеница* (Хрв. нар. пј. 1,185; Х. Хумо; Љубиша), *брашљаница* (Б. вила 1905, 182), *брашљеница* (Б. вила 1898, 43), *брашнаница* (Кордунаш, Срп. нар. пј., б), *брашненица* (разни писци), *брашњаник* (Б. вила 1888, 221). Ако одбацимо два облика са љ који су могли настати заменом њ са љ, остаје нам још шест облика, од којих четири на *-ица*. Поставља се питање: који је од ова четири облика најбољи, односно најобичнији?

Иако Вук узима као главни облик *брашњеница*, речничка грађа Института за срп. језик САН показује нам да је облик *брашненица* више у употреби. Налазимо га код већег броја писаца, и старијих и млађих (Качић, Рељковић, Стејић, Вл. Карић, Љубушак, И. Руварац, Ст. Новаковић, Вл. Ђорђевић, Радичевић, Ћоровић, Кошутећ, Скок и др.).

Ово има свог језичког оправдања. Именице изведене од придева наставком *-ица* чије је значење у веви са значењем придева врло су честе у нашем језику (десница – десна

рука, младица — млада биљка, празница — празна кошница старица — стара жена и сл.). Од неких придева изведених од именица образоване су наставком *-ица* именице које значе предмете начињене од онога што значи именица од које је придев изведен, међу њима низ именица које значе хлеб: зобеница — зобени хлѐб, јечменица — јечмени хлѐб, кукѳрузница — кукѳрузни хлѐб, ђвсеница — ђвсени хлѐб, просѐница — просѐни хлѐб, сјѳрчаница — сјѳрчани (од сијерка) хлѐб, трѳшница — трѳшни хлѐб (хлеб од мекиња) и сл. Тако је и од именице *брашно* преко придева *брашнѐни* (и *брашнени*) начињена именица *брашнѐница* (и *брашненица*) која је добила значење које у Вука има *брашњеница*, тј. „јело што се носи на пут“, али и уопште јело од брашна (умешено и испечено), тесто, колач: Гибаница је најраскошнија брашненица у сељачкој кући (В. Карић, Србија, 113); Ови хлебари месе још и пите (бурек) и разне друге брашненице (исто, 413); Брашненице — од теста се осем хлеба месе разни колаци, гужвара и гибаница (Павловић Јер., Нар. живот у Краг. Јасеници, 63); Други су продавали симите, ѳевреке, буреке, баклаве... и друге брашненице (Ст. Новаковић, Балк. питања, 145); Пита с месом, још врућа; преместих ту... брашненицу на мој тањир (Вл. Ђорђевић, Министар у апсу, 75). Облик *брашњеница* има, међутим, уже значење, везано за пут, и највише се јавља у нар. песмама: Спреми мене танке брашњенице, | Да ја идем просити ѳевојку (Вук, НП 2, 331); Пак уперти [упрти] торбу обрамицу, | У њу метну танку брашњеницу (Нар. пј. бос. и херц., 241). Писци га ређе употребљавају: Да погледате у ваше торбе, има ли брашњенице и сочице (Новић-Оточанин); Неки се латили торбе и брашњенице да заложу грло (Мулабдић).

Поред *брашнени* налазимо у неким нашим говорима и *брашњени*: Тако попуњено цријево [брашном] зове се брашњена кобасица (А. Јовићевић, Ријечка Нахија, Зборник ЈА XII, 1908, стр. 122); Пошто је доградио некакав сељак воденицу (млин брашњени), упита га неко: „А вода ѳе је?“ (Вук Врчевић, Срп. етн. зб. I, 1934, стр. 88); Међу зрневљем опредеају своју паучину и нагрзају га брашњени, амбарски и зрнов мољац (Привр. летопис 1938, 112). *Брашњени* имају

и речници ЈА и Броз-Ивековићев и оба наводе исти пример : И из њега вадио сир колико брашњени млин (Вук, Ковчежић, 126). Наставком *-ица* изведена је од придева *брашњени* именица *брашњеница*. Међутим према књижевноме *брашњени*, и *брашњеница* постаје све искључивије књижевна реч, док *брашњеница* остаје све више покрајинска реч и реч народних умотворина.

Узгред да напоменем да слично придеву *брашњени* имамо у неким црногорским говорима и друге придеве са умекшаним сугласником испред наставка *-ен* где је у књижевном језику тврд сугласник: *вуњен* (у приповеци М. Лалића „Свадба“) према књижевном *вунен*, *црвљен* (у Катунској Нахији) према *црвен* и сл.

Не изгледа вероватно Маретићево тврђење (Грам. и стилистика, 1931, стр. 292) да је именица *брашњеница* образована од оснџве *брашн-* наставком *-јеница*. Маретић наводи још једну именицу образовану овим наставком: *маљеница* (мали човек). Међутим она је вероватно изведена од придева *маљени* (*мали*: *маљени* као *злашан*: *злаћени*, обично одмила: „А ђевере, мој злаћен прстене“, Вук, Рјечник).

2

ВРСТИ СЕ, ВРЗАТИ СЕ и ВРЗМАТИ СЕ

Сва ова три глагола имају исто значење: ићи, кретати се овамо-онамо, обилазити око чега, мотати се, мувати се, шуњати се. Корен им је заједнички, *врз-*. Први се мења по I Белићевој врсти, а други и трећи по VI.

Прва два су старијег порекла, налазимо их и у Вукову и Броз-Ивековићу речнику. У, оба је *врзати се* упућено на *врсти се*. Трећи је новијег порекла, нема га ни Вук ни Броз-Ивековић. Налази се у речницима Ристић-Кангрину и Бакотићеву.

У употреби прва два постоји извесна територијална разграниченост, нарочито код старијих писаца: *врсти се* обичније, је на истоку, а *врзати се* на западу: Јер ми се *врзеш* по памети (Веселиновић); Око њега се *врзу* разни проби-

свети (Скерлић); Наша се преписка *врзе* само око Ане (Лазаревић Л.); Два три дана *врзоше се* људи око куће (Веселиновић); Сва се култура *врзла* око проучавања књига (М. Ђ. Милићевић); Сила се је мисли *врзло* по памети (Јакшић); И ту онда деца не смеју се *врсти* (Игњатовић); — Још му се карте по глави *врзају* (Ћипико); *Врза се* око тебе (Коварац И.); Ја сам погађао каква јој се мисао *врза* по глави (Навор); По бојиштима *врзај се* (Фр. Марковић); Око ње се дуго *врзаше* мој унук (Шимуновић); Властела се сада *врздоху* око барбара (Навор); Нестрпљиво [га је] очекивала *врзајући се* по авлији (Ђоровић Св.); Непрестано се *врзала* око степеница (Ђоровић Св.); Породица пок. Мрђана Вукаловића узалуд се ноћно и дневно *врзала* (Врчевић); Око ње... почеше се *врзати* градски људи (Ћипико); Што се она мора по тој киши... *врзати* по брдима (Ђалски). Има, међутим, писаца који мешају облике оба глагола. Тако код Св. Ђоровића поред неколико облика глагола *врзати се* налазимо и овај пример: Око врата *врзла се* непрегледна гомила света. Кумичић има по један пример од сваког глагола: Да ли се он уистину свуда *врзе* и: Ну он се *врза* и око удова. Код Шимуновића поред наведеног примера за који није јасно да ли је *врзаше се* (имперфекат од *врсти се*, који поред *врзијох се* може гласити и *врзах се*) или *врзаше се* (имперфекат од *врзати се*) налазимо и: Сметало му што се... *врзу* око дједа.

Усамљен је случај промене глагола *врзати се* по V врсти који налазимо код Каталинића-Јеретова: Она ми рече да се око ње *вржеш*.

Облик м. р. једн. глаг. радног придева оба глагола разликује се само по акценту: од *врсти се* имамо *врзао се*, а од *врзати се* — *врзао се*. То је вероватно и довело до тога да се, аналогно другим глаголима VI врсте (чувао: чувати, јављао: јављати, мешао: мешати, питао: питати, ругао се: ругати се и сл.), поред коренског *врсти се* образује и облик *врзати се* који се у свему (облици и акценат) поклапа с наведеним глаголима.

Облик *врзмаши се*, који је постао у новије време, све више замењује прва два облика. Писци XX века употребљавају га у огромној већини. У грађи Инст. за срп. ј. нала-

зимо примере из Сремца, Скерлића, Комарчића, Невесињског, Тих. Ђорђевића, Нушића, Б. Ђаје, М. Бојића, Д. Радића, Д. Ковачевића, Д. Ђукића, А. Ђурића, М. Цара, И. Секулић, Ст. Јаковљевића, П. С. Петровића, Д. Ђуровића, Чолаковића, Др. Симића, Б. Ковачевића и др. Неки од њих поред *врзмаши се* употребљавају понекад и један од прва два облика или чак и оба. Тако код Скерлића поред раније наведеног примера са *врши се* имамо и : Он се вратио у село . . . да се *врзма* око момака. Чолаковић поред већег броја примера са *врзмаши се* има и један са *врзаше се* : Не смијемо разговарати да се не би открили домаћиновој дјечи која *се врзају* појдворишту, а код М. Цара поред једног примера са *врши се* налазимо и овај : Разговор [се] дуго *врзмао* око питања : зашто се човек . . . осећа некуд забринут.

Да се облик *врзмаши се* употребљава данас на већем делу српскохрв. језичке територије, поред наведених писаца, потврђују нам и збирке народних речи Института за срп. ј. у којима налазимо из разних крајева овај облик (Пирот, Пожаревац, Круш. Жупа, Гружа, Драгачево, Војводина, Црна Гора).

Св. Марковић